

КИРИЛО-МЕТОДИЕВСКИ КОНТЕКСТИ НА РАЗНОГЛАСИЕТО ЗА УПОТРЕБАТА НА РОДНИ ЕЗИЦИ В ЛИТУРГИЯТА. ЕДИН СЮЖЕТ ОТ РЕЛИГИОЗНАТА ПОЛЕМИКА МЕЖДУ ПРОТЕСТАНТИТЕ И РИМСКИТЕ КАТОЛИЦИ В ЖЕЧПОСПОЛИТА ПРЕЗ XVI – XVIII ВЕК

Cyrillo-Methodian Contexts of Disagreement About the Use of Native Languages in Liturgy. A Story From the Religious Controversy Between Protestants and Roman Catholics in the Polish-Lithuanian Commonwealth in the 16th – 18th Centuries

Jan Stradomski

DOI: 10.17846/CL.2024.17.2.76-85

Abstract: STRADOMSKI, Jan. *Cyrillo-Methodian Contexts of Disagreement About the Use of Native Languages in Liturgy. A Story From the Religious Controversy Between Protestants and Roman Catholics in the Polish-Lithuanian Commonwealth in the 16th – 18th Centuries.* During the Counter-Reformation period in the Polish-Lithuanian Commonwealth, there were lively disputes between adherents of different Christian denominations. These resulted in numerous works of religious polemics, which covered various themes from the history of the Slavs, including the processes of Christianisation and the origins of writing. In books devoted to the polemics between the Roman Catholic Church and the Orthodox Church in Poland in the 16th – 18th centuries, the topic of Saints Cyril and Methodius and the use of the native language in liturgy by some Slavs often appears. This article is an attempt to see whether this theme also appears in the polemical works of Roman Catholic and Protestant writers and how it is commented on. The author's findings show that, unlike disputes with Orthodox Christians, the theme of the activity of Saints Cyril and Methodius is almost absent from polemics between Protestants and Roman Catholics (and vice versa).

Keywords: *religious polemics, old book prints, Protestants in the Polish-Lithuanian Commonwealth, Saints Cyril and Methodius, Slavic liturgical language*

Във времето на контрреформация (сред. XVI – сред. XVIII в.) в полско-литовската държава (Жечпосполита) е била проведена много насилствена религиозно-политическа борба между представителите на преобладаваща Римокатолическа църква и другите религии и вероизповедания – протестанти (от различните учения), православни, евреи и арменци. В следствие на това в ръкописен и печатен вид са се появили многобройни полемични съчинения с догматическа, църковно-историческа, политическо-еклесиална и обществено-нравствена тематика. Независимо от етническата или религиозната принадлежност на участниците в тази дискусия, във повечето от произведенията виждаме подобен тип проблематика, отнасяща се към въпросите, свързани с историята и организацията на Църквата, позицията на папата, покръстването на европейските

народи, различията в богослужението, църковната практика, почитта към светците и чудесата и пр. Като сюжет от този широк репертоар на проблематиката може да намерим разпръснатата на различни места информация за светите братя Кирил и Методий, за тяхната мисия във Велика Моравия и другите страни, а също така и за епохалната им преводаческа и литературна дейност (Naumow 1999; Naumow 2000; Stradomski 2003, 94-125, 129-131; Stradomski 2007, 709-720; Stradomski 2018).

Преди няколко години започнахме да търсим и събираме този изворов материал от полски, руски и латински старопечатни книги, издавани и четени на територията на Жечпосполита от началото на XVI до към края на XVIII век. Целта ни беше да се съберат на едно място и да се изследват тези фрагменти и изказвания, за да се отговори по този начин на следните въпроси: какво е било известно за св.св. Кирил и Методий и тяхното дело в полско-литовската държава и как е резонирали информацията в историческата, религиозната и полемичната литература в тези важни и изключително сложни времена. Прегледаният тогава материал, свързан предимно с историческата писменост и религиозно-полемичния спор между римските католици, униатите и православните, е обработен и издаден с коментари през 2013 г. в един сборник за светите братя Кирил и Методий (Cyril i Metody 2013) и десет години по-късно допълнен от една статия в списанието „Кирило-Методиевски студии“ (Stradomski 2023). Тъй като издирванията за полско-руската религиозна полемика тогава се оказаха не само интересни, но и доста плодотворни, решихме да продължим изследванията ни, като тръгнем обаче в друга посока, към протестантската и антипротестантската книжовност от същият период.

За целта на този изследване проверихме над 150 старопечатни книги от сред. XVI-XVIII в. издадени на полски и латински език, свързани с религиозния и гражданско-политическия спор между протестантите и католиците в Жечпосполита¹. Тази доста обширна подборка на изданията по религиозна, екзегетична, проповедническа и преди всичко полемична литература, е представителна с оглед на тематиката и авторите. Очаквахме, че на местата, в които дискусиата се отнася към християнизацията на европейските народи (включително и славяните), абсолютния авторитет на папата, култа на светците и светите мощи и преди всичко споровете за библейските преводи и богослужението на (на)роден език, ще намерим някаква информация или поне намек за Кирил и Методий и тяхното дело². Този път обаче проверката ни се оказа твърде разочароваща. След дълготрайни

¹ Освен многобройни сбирки от научни и музейни библиотеки в Полша, за целта използвахме също така различни дигитални колекции с отворен достъп, от които най-представителна е сбирката на Народната библиотека във Варшава (www.polona.pl) и асоциацията на държавните и църковните библиотеки от Полша (www.fbc.pionier.net.pl).

² Фигурите на Светите солунски братя също така са били силно изтъквани в писмени източници от зората на словашкото народно възраждане. Тук обаче на преден план излизат не толкова контекстите на конфесионалните несъгласия (като аргумент в подкрепа или против църковната уния), колкото културното значение на славянския език (първоначално великоморавският диалект от епоха на св.св. Кирил и Методий, по-късно местни диалектални разновидности) като основа за кодификация на словашкия език и отправна гледна точка за модел на литература, култура, а също така и чувството за национална самоидентичност на словашкия народ (вж. Vagin 1993; Lacko 2011; Žeňuch 2023). За ендемична връзка на словашката култура с традициите на великоморавската мисия свидетелстват не само местните паметници на кирилската писменост, свързани непосредствено с общ модел на византийско-славянската литература (вж. Žeňuch – Vasil, 2003; Žeňuch 2015; Žeňuch – Belyakova – Naïdenova – Zubko – Marinčák, 2018), но и богослужебни и историко-религиозни извори от западен (латински) тип писменост (вж. Vragaš 2013, 58–61; Zubko 2014, 35-53; Žeňuch – Zubko, 2021).

издирвания установихме, че сюжетът в този тип издания на практика не съществува³. Без да сме прекалено категорични в момента, но бихме искали да обърнем внимание на тази черта, която става един отличаващ белег за този тип литература в Полша. От проверения засега изворов материал намерихме само два кратки фрагмента, в които открито се споменават имената на Кирил и Методий.

Първият четем в една творба на йезуита Мартин Лашч (1551 – 1615), със заглавие „Очила за Огледалото на християнското богослужение в Полша...“⁴, която е пряк отговор на издадена през същата 1594 година от протестанта Шимон Теофил Турновски (1544 – 1608) брошура „Огледало на християнското богослужение в Полша“⁵. В творбата си Турновски – привърженик на полската клонка от общността на чешки братя (Śliziński 1957, 52-64; Gmiterek 1976), силно подчертава мнението, че „неопорочена от папски намеси и тълкувания“, старата християнска вяра в Полша е била проповядвана от чешки епископ св. Войчех-Адалберт (Turnowski 1594)⁶. В полемичен отговор на Мартин Лашч се появяват намеците за фигурите на Солунските братя, обаче само като контекст или допълнителна информация към един разширен коментар за събитията, отнасящи се към началото

³ Това е случай донякъде подобен на рецепцията в полско-руската историческа, полемична и религиозна литература на църковните унии в Закарпатска Рус – Ужгородска (1646 г.), Мукачевска (1664 г.) и Мармарска (1713). Оказва се, че в периода от края на XVI до средата на XVIII в. в религиозна литература в Жечпосполита религиозни и етнически въпроси, отнасящи се до земите, разположени от югозападната страна на Карпатите остават практически без коментар. Вж. Stradomski 2020, 25-30.

⁴ Marcin Łaszcz, *Okulary na Zwierciadło nabożeństwa chrześcijańskiego w Polsce. Począwszy od przystania Polaków na wiarę chrześcijańską aż do teraźniejszego roku 1594*. Kraków 1594. Второто издание – Kraków 1597 и третото, с променено заглавие: *Okulary wtore na ciemne i ślepe oczy ministrow...* (1605, без информация за място на отпечатване). Вж. Estreicher 1906, 104-106; срв. Cyryl i Metody 2013, 196-198.

⁵ Szymon (Bogumił) Teofil Turnowski, *Zwierciadło nabożeństwa chrześcijańskiego w Polsce, począwszy od przystania Polaków na wiarę krześcijańską aż do teraźniejszego roku 1590*, Wilno 1594. Следващите издания: Kraków 1597 и – без информация за мястото – 1604, 1639 (изд. съмнително). Турновски е автор и на друга брошура-отговор в спора с Мартин Лашч, със заглавие *Jasne oko prawdy [...] z obroną a z odpowiedzią na okulary ciemne a omylne przez X. Marcina Tworzydła w Wilnie wydane*. Единственият известен днес екземпляр на съчинението е подвързан заедно с второто издание на *Zwierciadło nabożeństwa* и се съхранява в Библиотека на ПАН в гр. Курник (Полша). Вж. https://platforma.bk.pan.pl/en/search_results/248892?q%5Bq%5D=Turnowski. За друг екземпляр от Библиотеката на князете Красински във Варшава съобщава прочутият полски библиограф Карол Естрайхер в своята многотомна *Библиография*. Estreicher 1936, 396-400. Този екземпляр за съжаление е вече загубен по времето на Втората световна война, когато (25 октомври 1944 г.) библиотеката е била нарочно опожарена от немците.

⁶ Всъщност вероятно става дума за предговор към творбата, написан от проповедника на протестантският сбор в гр. Биржа, свещеника Андрей Хшонстовски (Andrzej Chrzastowski, ок. 1550 – преди 1632), който предизвиква полемично вълнение на М. Лашч. В увода четем: „Nas [т.е. чехите] ś. Wojciech uczył. My od jego nauki nie odstąpiemy. Wy nas z ojczystych dóbr potwarzami swemi wyzuć chcecie. Myśmy są prawdziwemi dziedzicami wiary świętego Wojciecha. Wyście od nas wyszli nie my od was. [...] Bo i najprostrzy człowiek przyjdzie do tych czasów, w które ś. Wojciech Ewangelią opowiadał, obaczmy natychmiast, jaka się zastała w samym papiestwie różność, tak iż każdy rzecze: abo w teraźniejszym papiestwie niemasz dawnego chrześcijaństwa, bo jedno drugie pożarło, abo samo w sobie papiestwo będąc rozdwojone z różnych wiar jako płaszcz żebraczy z różnych płatów jest zlatane.“ fol. 4-4v (в цялото издание листовете са без номера). В основния текст на „Огледалото“, за покръстването на Полша от „братята чехи“ и идването на св. Войтех се пише само кратка информация, по-скоро историографска (fol. 7-7v).

Кирило-методиевски контексти на разногласието за употребата на родни езици в литургията. Един сюжет от религиозната полемика между протестантите и римските католици в Жечпосполита през XVI – XVIII век

на утвърждаването на християнската вяра в Полша и Чехия (Łaszcz 1594, 14, 46)⁷. За другия пример ще кажем след малко.

Това премълчаване на имената и делото на Кирил и Методий е твърде изненадващо, понеже авторите, свързани с протестантско-католическата полемика в Жечпосполита се опират и цитират на практика същите късносредновековни, ренесансови и раннобарокови хроники, църковни книги и религиозно-исторически съчинения, в които се появяват доста разнообразни информации за Светите братя. Любопитно е и това, че правилото важи и за авторите, които почти паралелно водят спор с православните русини и там, в своите полемични съчинения с православната църква, те охотно се обръщат към Кирило-Методиевите примери и аргументи⁸. В антипротестантските творби обаче същият сюжет не се появява, въпреки че е имало за това много подходящи моменти⁹. Още повече – изглежда даже на места сякаш този наратив е нарочно избягван. Трябва да припомним, че още през 1558 г., полският кардинал Станислав Хосий – една видна личност измежду отците, участвали в Трентския събор – в своите писма, създадени тъкмо против

⁷ „[Wiara Czeska] Pytam cię [т.е. Szymon T. Turnowski], kto one Polaki nasze na wiarę nawracał? kto ich uczył? kto Ewangelię przepowiadał? wejrzy w Zwierciadło co tam Symon pisze?

Za Powodem, powiada, a przyczyną Czechów braciej swych. Tak jest, za powodem Czechów. Ale pytam cię: Czechowie na on czas jaką wiarę mieli? jaką Ewangelię wzięli? Tak powiadają Kroniki: od papieża Mikołaja Pierwszego, byli posłani św. Cyryllus i Metodiusz, którzy książkę czeskie Boryworium ochrzcili, a pierwszego biskupa dał Czechom, papież Jan Dziewiąty, Dothmarum, na którego miejsce nastąpił św. Wojciech. Widzisz, że papiescy księża i Czechy nawrócili, i od papieżów z Ewangelią posłani? Widzisz ty, a przecięś ślepy.“ [Łaszcz 1594, с. 14 (в цялото издание страниците са пагинация)].

⁸ Представителен в това отношение е йезуитът Пьотр Скарга, който е автор на редица творби против протестанти и православни. В неговите полемични и проповеднически съчинения фигурите на св. Кирил и Методий намираме само в изданията против православните русини от Жечпосполита (вж. Naumow 2002, 32-34,39; Stradomski 2018, 160-161). Друг пример е прочутият полски историк и епископ – Мартин Кромер (1512 – 1589), към чието творби *De origine et rebus gestis Polonorum* (Bazylea 1555, 1558, 1568, 1589) и *Polonia sive de situ, populis, moribus, magistratibus et republica regni Polonici libri duo* (Kolonia 1577, 1578) се обръщат за примери повече от антиправославните полемични писатели от 2 пол. XVI-XVIII век (вж. Cyrul i Metody 2013, 191, 193, 206, 208-209, 211-212, 219, 223, 254). Същият Кромер обаче, в антипротестантските си съчинения като *Czego się chrześcijański człowiek dzierżeć ma...* (Kraków 1552), *O Kościele Bożym albo Krystusowym: mnicha z dworzaninem rozmowa trzecia* (Kraków 1553), *O nauce Kościoła świętego: dworzanina z mnichem rozmowa czwarta i ostateczna* (Kraków 1554), *Catecheses to jest napominania i nauki każdemu człowiekowi krześcijańskiemu [...] barzo potrzebne* (Kraków 1570) нито с една дума не споменава св. св. Кирил и Методий. Аналогични примери можем да посочим в литературна дейност на Бенедикт Хербест (Benedykt Herbest), Миколай Чиховски (Mikołaj Cichowski), Станислав Ожеховски (Stanisław Orzechowski) и др.

⁹ Ще посочим тук един пример в който се вижда очевидна текстова подложка от латинските извори за св. Кирил, същите от които са били заимствали авторите на „полските хроники“, но и където личността на св. Кирил се споменава открито: „Niech tedy każdy narod swoim językiem Pana Boga chwali, i wszelki język wyznawa, iż Jezus Krystus jest Panem, ku chwale Boga Ojca. To Grek po grecku, Łacinnik po łacinie, Polak po polsku niechaj odpawuje. Boć i dlatego Duch św. W rozmaitości języków zstąpił na Apostoły, aby też każdy naród własnym językiem wyuczyl się znać i chwalić Pana Boga wszechmogącego. A Dawid w ostatnim psalmie tak do tego napomina, mówiąc: *Omnis spirytus laudet Domini*. Wszelki duch niech chwali Pana. A czytamy w Kronikach Polskich, iż gdy tam chciano wyrzucić z kościołów śpiewanie językiem własnym, tedy głos był na powietrzu słyszany: Wszelki duch niech chwali Pana: przedsię to onemu co w Rzymie panu [т.е. римски папа] k’woli uczyniono, iż Polakom używanie własnego języka z kościoła nie wiedzieć dlaczego było ukradziono“ (Katechizm 1600, fol.115v-116).

протестантските движения в Полша¹⁰, открито е посочвал като пример мисионерското дело на Светите братя (Naumow 2002, 30-32; Stradomski 2018, 159-161). Книгите на Хосий са били много известни, издавани в многоброен тираж на латински и полски език (Hosius 1557; Hosius 1558a; Hosius 1558b; [Hozjusz] 1562¹¹; Hosius 1584) и съответно четени не само от римокатолическото духовенство в Полша, но и – поне частично – от протестантското. Интересно е, че религиозните писатели и полемисти не са тръгнали в тази посока. Не е лесно да се отговори на въпроса защо е така. В литературните полемични произведения против евреите, арменците и мюсюлманите от XVI – XVII век тази тема също така не се появява, но това не ни изненадва, понеже не я очакваме там по липса на фактографски и контекстуални връзки.

Търсейки възможно обяснение на тази загадка се наложи да обърнем внимание на един въпрос, който е често застъпван в протестантските постулати за църковната реформа – правото да се превежда и да се чете Библията на (на)родните езици, съответно и да се извършва богослужение по същия начин. Тук няма да ни интересува чисто богословски контекст на споровете за точния или не превод на съответни библейски места, отнасящи се към догматическите несъгласия за Светата Троица, съществуването на евхаристийните хляб и вино, значението на името Петър (Кефас) на апостола, тълкуването на званието му „върховен“ и пр. По-интересни за нас в случая са историческите примери и аргументи, съпровождащи този сюжет, в който намираме следи от кирило-методиевски контекст. И така стигаме до втория пример, за който намерихме преди малко. В една протестантска творба от края на XVI век на калвиниста Кшиштоф Краински (1556 – 1618)¹² са приведени информации за повикване през 1394 г.¹³ от полския крал Владислав Ягело на чешки бенедиктинци от Прага, които в един манастир по име Св. Кръст, в квартал Клепаж в Краков, са били извършвали „до скоро“ литургията на славянски език. Също така се споменава и за полската кралица Ядвига, жената на Ягело, която е поръчала Библията за превод на полски език, като я четяла после всекидневно (Kraiński 1599, 69-70)¹⁴. Двете съобщения произхождат от хрониката на Мартин Биелски¹⁵, но те са известни и от по-стар извор – *Annales seu Cronice incliti Regni Poloniae* на прочутия полски историограф Ян Длугош

¹⁰ Вж. *Opera omnia hactenus edita: in unum corpus collecta, ac nupperimē ab ipso auctore...*, Venetiis: Apud Dominicum Nicolinum 1573, f. 311.

¹¹ През 1562 г. в Краков е излязла в полския превод една от най-интересните с отношение на кирило-методиевския въпрос творби на Хосий – *Dialogus de eo, num calicem laicis, et ixores sacerdotibus permitti, et divina officia vulgari sub utraque specie*, Dilingae 1558. Книгата (без името на автора) е със заглавие *Księgi o Jasnym a Szczyrym Słowiu Bożym* и е отпечатана в Краков през 1562 г. в конвой с друг трактат срещу известния полски писател и учен протестант Анджей Фрич Моджевски (Andrzej Frycz Modrzewski, 1503 – 1572).

¹² Kraiński, Krzysztof. 1599. *Porządek nabożeństwa Kościoła powszechnego apostolskiego słowem Bożym zbudowanego w Jezusie Chrystusie...*, Toruń (издадено в Raków или Kraków), второ изд.: 1602 (без означено място на отпечатване).

¹³ Грешка в датата. Всъщност основаването на манастира се е състояло през 1390 година.

¹⁴ „Zamknę Polakami naszymi, ci, jako wspomina Bielski, niedawno przestali językiem słowińskim, na Kleparzu u ś. Krzyża nabożeństwa odprawować. Anoz i ona święta Pani Jadwiga Królowa, jako prawa ewangeliczka, kazała sobie Biblię przełożyć na polski język, i onę ustawicznie czytała. A mąż jej, Król świętej pamięci Jagiełło Władysław, wezwał z Czech do Krakowa ministrów, którzy nie po łacinie, ale językiem słowińskim naszym wyrozumny, nabożeństwo odprawowali, roku 1394.” Kraiński 1599, 69-70.

¹⁵ Краински в творбата си посочва листовете от второ издание (Краков 1554) на *Хрониката* на М. Биелски (fol. 236). В първото издание (1551) и в третото (1564) има сериозни различия в разпределението на текстовия материал, така че посочените пасажи са на следните места: ed. 1551 = fol. 164v-165; ed. 1564 = fol.343.

(1415 – 1480). На същите информации бяха обърнали внимание Шимон Турновски¹⁶ и Мартин Лашч¹⁷ в полемичния спор, за който вече споменахме. Тези аргументи са имали за цел да се припомни, че преди години е имало случаи, когато в латинската църква са били използвани библейски и богослужебни книги на славянски и полски език без никаква съпротива от страната на римските или полските епископи. Това щеше – казва по-нататък Краински – да е продължение на една много стара християнска практика, да се хвали Бога на собствен – значи „народен“ – език. Така се движели, според него, първите християни, преди да е започнал този особен езиков ексклузивизъм в западната църква, където в библейски и богослужебни текстове преобладава само латински език. Великолепните химни и молитви на св. Ефрем – забелязва писателят – са написани на родния му сирийски език и никой никога не се е съмнявал, че е станало това според божие то благоволение. Подобен случай имало – казва Краински – и със славянските книги, преведени от св. Кирил, които одобрил и благословил даже самият римския папа (Kraiński 1599, 72-76). Този втори намек за св. Кирил е едва един кратък цитат на латински език, приведен по *Historia Bohemica* на Енеа Силвии (Пиколомини, 1405 – 1464, от 1458 като папа Пий II) и остава в творбата на протестанта без никакво продължение или допълнителен коментар. По-нататък полемиката върви към общи изказвания за правото на миряните да слушат божествената литургия на разбираемия си, роден език, и да се молят така. Настойчивото утвърждаване от католиците на практиката да се използва чужд и неразбираем език в литургията е възприета от реформаторите като очевидна съпротива на смисъла на Петдесетницата, а оттам и на Божията воля (Kraiński 1599, 78-80). Полемистът казва, че католическите духовници (повече от които, според него, лошо разбират латинския език) нарочно го използват, за да не станат явни пред миряните техните грешки в доктрината и срамежлива неграмотност (Kraiński 1599, 81).

Този тип обвинения към римокатолическата църква са били наистина сериозни, така че отговорът от страна на привържениците на папата щеше да е силен. Опорна точка на това е един прост силогизъм. Понеже спорът за преводите на Библията и богослужението на роден език е тръгнал от Ян Хус (1369 – 1415) и другите реформатори (като Джон Уиклиф, Ян Калвин), а те са вече официално обвинени от Рим в ерес, това означава, че еретик – според католическо учение – става всеки, който изисква самостоятелно да се чете

¹⁶ „Tenże Jagiełło Władzisław Król z Jadwigą Królową, a dziedziczką polską znacznie bogobojną Panią, (którą dała sobie Biblią na polski język przełożyć, na której ustawicznie jako prawa Ewangeliczka czytała) wezwał z Czech do Krakowa księżej, którzy nie po łacinie, ale słowieńskim naszym wyrozumianym językiem nabożeństwo sprawowali roku 1394. A niedawnych czasów Mszą, abo sprawie Wieczery Pańskiej przestano po słowieńsku śpiewać w Krakowie na Kleparzu u świętego Krzyża”. Turnowski 1594, fol. 11v-12 (без оригинална пагинация). В полето е посочен източникът на информацията: Bielski 1554, fol. 271.

¹⁷ „[Msza słowieńska] A co powiedacie, iż Jagiełło mszą słowieńskim językiem do Krakowa wprowadził, cóż to wam pomoże? I owszem to po nas, bo znać, że pierwiej msza była łacińska w Polsce niż słowieńska, bo więcej niż we trzy sta lat słowieńska była msza po nawróceniu Polaków, a przed tym zawdy msza była łacińska we wszystkich kościołach, a onać tylko w jednym kościele: wszakże i Słowacy to czynili, za pozwoleniem biskupów rzymskich, od których św. Cyrillus i św. Methodius to dla Słowaków uprosili, i dziś gdzie są Słowacy, miewają mszą słowieńskim językiem. I nie masz żadnej różności od łacińskiej tylko w języku, także transubstantiatia jest także adoratio, jako i w łacińskiej. A ta msza słowieńska zaczęła się roku 900. w Czechach, chocia i łacińska tamże była” [Łaszcz 1594, c. 52, (без оригинална пагинация)]. „Dopiero lat 158 jako Czechowie kielicha dostali: nie możesz tego zaprzec, bo sam tak rachujesz. A przed tym czasem począwszy od św. Wojciecha, jakoli Czechowie używali tego sacramentu? nie może być jedno pod jedną osobą. Tak św. Wojciech podał, jak Apostołowie Czescy św. Cyrillus i Methodius nauczyli: aż po nich, podobno w 500 lat, napierwszy Hus począł tym kielichem częstować” [Łaszcz 1594, c. 63].

и да коментира библейския текст. Но и не само това. Ереста му идва от самата дейност на четенето и тълкуването на Свещеното писание, ако се извършва това не на благословен латински, но по „съмнителен“ превод на някакъв роден език. Латинската Вулгата и римското изложение на смисъла на Божието слово са възприемани като единственият начин, да се запази правоверие и по този начин да се върви към спасение. И тук ние намираме контекст, който може да ни обясни, защо католическата полемика избягва случая с Кирил и Методий и техните библейски преводи в спора с протестантски дейци. От историческите извори (даже латиноезични) се е знаело добре, че Кирило-Методиевите книги не само са били одобрени от папите и предадени за ползване на славяните (Barlieva 2019, passim; Barlieva 2021, passim), но и това е станало повече от пет века преди да са се появили първите протестантски изяви. По този начин мнимата протестантска ерес никак не е можела да произхожда (само) от четенето на Библията на роден език. Аргументът просто не е бил логически, а също така е бил много неудобен за тази основна идея за атака срещу протестантите. По този начин сюжетът или е бил внимателно заобикалян, или отговорът към закачката – ако се появява – е бил общ и лаконичен. Очевидно фигурите на Солунските братя и тяхното дело като цяло са имали силно начертан конфесионален контекст, който ги е свързвал с линията на спора между западно (римокатолическо) и източно (православно) християнство. Обвиненията в ерес, отправяни към православните русини, са свързвани главно със църковната схизма, като са имали основното обяснение в пренебрегване от тях на претенциите към върховната власт на римските папи, а не ползването на богослужбни и библейски книги на друг, освен латинския, език. Но остатъци от този тип мислене намираме още в първото издание на известната полемично-апологетична творба от Пьотр Скарга от 1577 г. „За единството на Църквата под върховенството на един пастир“ (Skarga 1577). Прочутият полски йезуит изтъква в нея, като „сериозна пречка“ на спасението, не само това, че православните русини/рутени са схизматици, но и това, че извършват богослужение на църковнославянски език (Skarga 1577, 356-364). Това становище обаче скоро изчезва вследствие на сключен църковен договор (уния) в Брест Литовски през 1596 г. Униатите успели да запазят църковнославянското си богослужение и книги, което означавало, че е било достатъчно да се подчинят на папата, за да не ги счита вече за еретици и схизматици. Католическо-униатско-православната полемика в повечето случаи се е съсредоточавала около интерпретациите на факта – признавали или не св. Кирил и Методий римския папа като върховен пастир, а не дали техните библейски преводи са били коректни или не (Naumow 1999). От друга страна, протестантските автори предимно вървят по същия подбор на аргументи, които използват в антикатолическите трактати техните съизповедници от Западната Европа, а там интересът към историята на славянските народи е бил твърде малък. Освен това реформаторите и католиците спорят в областта на същия модел на културата и не ги засягат толкова въпросите, свързани с покръстването на народите, както е било в граничната зона между източната и западната църква, където живеят славянските племена¹⁸. Може би по този повод, дори когато се

¹⁸ Например Еразм Гличнер (Erazm Glicznier, 1541 – 1603), авторът на книгата *Odpór na odpowiedź kwestyj niektórych o Kościele powszechnym i na książki o mszach i jałmużnach za umarłe wierne...*, Grodzisk 1579, когато споменава за покръстването на руския княз Владимир (+1015), отбелязва само, че князът се е бил отказал категорично да приеме „вярата на Римската църква“ (Rzymskiego kościoła nabożeństwo) и се е покръстил след сватба си с Ана, дъщерята на византийския император. Във пасажа, който е основан несъмнено върху материал от староруските летописи, не се говори изобщо за славянската писменост или участие в покръстването на Киевска Рус на славянски мисионери от Морава, което е един повтарящ се сюжет в историческите творби на Ян

Кирило-методиевски контексти на разногласието за употребата на родни езици в литургията. Един сюжет от религиозната полемика между протестантите и римските католици в Жечпосполита през XVI – XVIII век

говори за св. Йероним, като за прочут и авторитетен преводач на Библията (за когото не само в полската историография се изказва мнение, че е бил славянин) авторите мълчат за светите Кирил и Методий¹⁹.

За съжаление не успяхме да прегледаме всички книги, свързани с протестантизма в Полша от XVI до XVIII век. Не всички ни бяха достъпни по библиотеките, а много от тях просто не са оцелели до днес, но проверихме не по-малко от половината издания от този тип (като се обърнахме за информация към каталозите и справочниците). Затова с колебание, но изказваме предварителното си мнение, че в протестантската и антипротестантската писменост в Жечпосполита Кирило-Методиевият сюжет на практика липсва. Ще продължим издирванията си из други извори от този период и проблематика, както и проучванията си на този въпрос. Ще искаме да се убедим дали наистина е правилен изводът ни, или това беше някакъв изключително куриозен лош късмет на изследвача.

REFERENCES

- Bagin, Anton.* 1993. *Cyrlometodská tradícia u Slovákov.* Bratislava.
- Barlieva, Slavia.* 2019. *Cyrillo-Methodiana et varia mediaevalia.* Паметници на кирило-методиевската традиция [Cyrillo-Methodiana et varia mediaevalia. Monuments of the Cyrillo-Methodian tradition]. Sofia.
- Barlieva, Slavia.* 2021. Кирилометодиевски мотиви в латинската и гръцката книжнина [Cyrillo-Methodian motifs in Latin and Greek literature]. Sofia.
- Bielski, Marcin.* 1551. *Kronika wszytkiego świata, na sześć wieków, monarchie cztery rozdzielona...* Kraków.
- Birkowski, Fabian.* 1628. *Kazania na święta doroczne... 2/2.* Kraków.
- Cyryl i Metody.* 2013. *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody.* Patroni Wschodu i Zachodu I: *Apostołowie Słowian w dawnej Europie*, ed. A. Naumow [Biblioteka Duchowości Europejskiej 5/1. ed. A. Naumow, W. Walecki]. Kraków.
- Estreicher, Karol.* 1906. *Bibliografia polska.* T. XXI. Kraków.
- Estreicher, Karol.* 1936. *Bibliografia polska.* T. XXXI. Kraków.
- Gmiterek, Henryk.* 1976. *Szymon Teofil Turnowski w obronie zgody sandomierskiej.* In *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F. Humaniora* 31, 13-40.
- Hosius, Stanislaus.* 1557. *Confessio fidei catholicae Christiana... Moguntiae.*
- Hosius, Stanislaus.* 1558a. *De Expresso Dei verbo: Ad Serenissimum Dominum, Dominum Sigismundum Augustum, Dei Gratia Regem Poloniae... Libellus Valde Utilis. Dilingae* 1558. In *Hosius, Stanislaus. Opera, Opera haec nunc novissime... Antverpiae.*
- Hosius, Stanislaus.* 1558b. *Dialogus de eo, num calicem laicis, et uxores sacerdotibus permitti, et divina officia vulgari sub utraque specie.* Dilingae.
- Hosius, Stanislaus.* 1584. *De oppresso Dei verbo Liber... Coloniae.*
- Hozjusz, Stanislaw.* 1562. *Księgi o Jasnym a szczyrym Słowie Bożym...* Kraków.
- Katechizm.* 1600. *Katechizm większy Forma albo obrządek odprawowania świętości Pańskich...* Wilno.
- Kraiński, Krzysztof.* 1599. *Porządek nabożeństwa Kościoła powszechnego apostolskiego słowem Bożym zbudowanego w Jezusie Chrystusie...* Toruń (or Raków, or Kraków (?)); 2. ed. 1602.

Длугош, Матей от Мехов и Мартин Кромер, посочвани от Гличнер като извор на информациите. Вж. Gliczner 1579, fol. 150v (без оригинална пагинация).

¹⁹ Вж. напр. Niemojewski 1572, 286-290; Kraiński 1599, 69-70; Birkowski 1628, 893-900.

- Lacko, Michal.* 2011. Svätí Cyril a Metod. Wyd. 7. Trnava.
- Łaszcz, Marcin.* 1594. Okulary na Zwierciadło nabożeństwa chrześcijańskiego w Polsce. Począwszy od przystania Polaków na wiarę chrześcijańską aż do terażniejszego roku 1594. Kraków.
- Naumow, Aleksander.* 1999. Święci Cyryl i Metody w polemice wyznaniowej. In Barciak, Antoni (ed.). Środkowoeuropejskie Dziedzictwo Cyrylo-Methodiańskie. Katowice, 173-184.
- Naumow, Aleksander.* 2000. Rozważania o Zachariasza Kopysteńskiego o języku i narodzie słowiańskim. In: „Съкровице словесное“ Studia slawistyczne ofiarowane prof. J. Ruskowi na 70. Urodziny. Kraków, 117-121.
- Naumow, Aleksander.* 2002. Domus divisa. Studia nad literaturą ruską w I. Rzeczypospolitej. Kraków.
- Niemojewski, Jakub.* 1572. Epidromus abo Pogonya za gońcem księdza Herbstowym [...]. [Kraków].
- Skarga, Piotr.* 1577. O jedności Kościoła Bożego pod jednym pasterzem, i o grekiem od tej jedności odstąpieniu. Z Przestrogą i upominaniem do narodów ruskich przy Grekach stojących... Wilno; 2 ed. Kraków 1590, 3 ed. Kraków 1610.
- Śliziński, Jerzy.* 1957. Z działalności literackiej braci czeskich w Polsce. Warszawa.
- Stradomski, Jan.* 2003. Spory o „wiarę grecką” w dawnej Rzeczypospolitej. Kraków.
- Stradomski, Jan.* 2007. Светите братя Кирил и Методий в католическата и в православната полемична литература в Полша през XVI-XVIII в. [The holy brothers Cyril and Methodius in Catholic and Orthodox polemical literature in Poland in the 16th to the 18th centuries]. In: Проблеми на Кирило-Методиевото дело и на българската култура през IX-X в. [Problems of the Cyril and Methodius work and Bulgarian culture in the 9th-10th centuries]. In Кирило-Методиевски студии [Cyrillo-Methodian Studies] 17, 709-720.
- Stradomski, Jan.* 2018. К вопросу о литургическом языке славян в религиозной полемике в польско-литовском государстве (XVI – XVII вв.) [The problem of slavic liturgical language in the polemic literature of the Polish-Lithuanian Commonwealth (16th – 18th centuries)]. In: Езиците на християнската молитва: история и съвременност – Lingue della preghiera cristiana: storia e contemporaneità [The Languages of Christian Prayer: History and Present – Lingue della preghiera cristiana: storia e contemporaneità]. In Кирило-Методиевски студии [Cyrillo-Methodian Studies] 26, 159-169.
- Stradomski, Jan.* 2020. Polsko-ruskie spory o historię i status „wiary greckiej” w rejonie Zakarpacia w piśmiennictwie historyczno-polemicznym w XVII-XVIII wieku. In Slavica Slovaca 55/1, 25-30.
- Stradomski, Jan.* 2023. За рецепцията на Кирило-Методиевото дело в Жечпосполита през XVI – XVIII век (Бележки с оглед на новоиздирени старопечатни извори) [On the reception of the Cyrilo-Methodian work in the Polish-Lithuanian Commonwealth in the 16th – 18th centuries (Notes with review of newly discovered old printed sources)]. In: Пътят на Кирил и Методий – пространствени и културно-исторически измерения [The Path of Cyril and Methodius – spatial and cultural historical dimensions]. „Кирило-Методиевски студии” [Cyrillo-Methodian Studies] 33. Sofia, 107-130.
- Turnowski, Szymon Teofil.* 1594. Zwierciadło nabożeństwa krześcijańskiego w Polsce, począwszy od przystania Polaków na wiarę krześcijańską. Wilno.
- Vragaš, Štefan.* 2013. Cyrilometodskédedičstvo v náboženskom, národnom a kultúrnom živote Slovákov. Bratislava.
- Žeňuch, Peter.* 2015. K dejinám cyrilskej písomnej kultúry na Slovensku. Nitra.
- Žeňuch, Peter.* 2023. Święci Bracia z Salonik i ich spuścizna w słowackiej kulturze duchowej: tradycja, adaptacja, różnorodność. „Forum Teologiczne” XXIV, 99-113.

Кирило-методиевски контексти на разногласието за употребата на родни езици в литургията. Един сюжет от религиозната полемика между протестантите и римските католици в Жечпосполита през XVI – XVIII век

- Žeňuch, Peter – Belyakova, Elena – Naïdenova, Desislava – Zubko, Peter – Marinčák, Šimon.* 2018. Užhorodský rukopisný Pseudozonar. Pravidlá mníšskeho a svetského života z prelomu 16. – 17. storočia [Uzhhorod Manuscript Pseudozonar. Rules of monastic and secular life from the turn of the 16th – 17th centuries. century]. Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae V. Bratislava–Moskwa–Sofija–Košice.
- Žeňuch, Peter – Vasil, Cyril.* 2003. Cyrillic Manuscripts from East Slovakia. Slovak Greek Catholics: Defining Factors and Historical Milieu / Cyrilské rukopisy z východného Slovenska. Slovenskí gréckokatolíci, vzťahy a súvislosti. Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae 1. Roma–Bratislava–Košice.
- Žeňuch, Peter – Zubko, Peter.* 2021. Michal Bradač – Rukoväť cirkevných dejín. Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae VIII. Bratislava.
- Zubko, Peter.* 2014. Kult svätých Cyrila a Metoda v tradícii latinskej cirkvi. Vybrané kapitoly cyrilo-metodského kultu. Ružomberok.

Jan Stradomski, PhD, professor
Jagiellonian University in Cracow
Institute of Slavic Philology
Romana Ingardena 3, street
30-060 Kraków
Poland
jan.stradomski@uj.edu.pl
ORCID: 0000-0002-7318-6534